

LBRIS

We know
books

GHEORGHE MARDARE

ARTA COVOARELOR
VECHI ROMÂNEȘTI
BASARABENE

Magia mesajului simbolic

CARTIER

Cuvinte-cheie la studiul dat	9
Introducere	11
PARTEA I	
Problematica lucrării	19
1.1. Spațiu de cercetare, surse materiale și cadru cronologic	19
1.2. Aspecte de datare a covoarelor vechi	27
1.3. Specificul metodologic în cercetarea contemporană a covoarelor vechi basarabene	29
PARTEA A II-A	
Tipologia tradițională a covoarelor basarabene	35
2.1. Referințe la istoricul textilelor în spațiul cercetat	35
2.2. Tipologia în concepția populară și în literatura de specialitate (Problematica tipologiei)	37
2.3. Tehnicile de țesut ca factor uzual și estetic	40
2.4. Covoare de așternut și de acoperire a mobilierului	45
1. Lăicerele (sg.: lăicer; var.: velință; lăvicer)	45
2. Cergile (sg.: cergă; var.: mițurcă, hlaghie)	48
3. Lădarele (sg.: lădar)	50
4. Șătrâncile (sg.: șatrancă; var.: șătrancă, șetrancă)	51
5. Cioltarele (sg.: cioltar; var.: în sud – cioltar; în centru și în nord – pocroveț ori ciolpar; pocrovăț)	53
2.5. Covoare pentru acoperirea pereților	56
6. Păretarele	56
7. Scoarțele	59
8. Războaiele (sg.: război)	64
9. Picherele (sg.: picheră; var.: polog, macat)	66
2.6. Covoare suspendate	68
10. Ungherarele (sg.: ungherar)	69
11. Cordarele (sg.: cordar; var.: drănițar, grindar)	69
2.7. Obiecte de uz casnic confecționate din pânză de covor	72
Concluzii la partea a II-a	73

Motivul covoarelor vechi basarabene

(Morfoloogia, semantica și filozofia decorului) 79

3.1.a. Introducere în studiul morfoloogiei și semanticii covoarelor basarabene..... 79

3.1.b. Despre valoarea și specificul expresivității imaginii simbolice în retrospectivă istorică..... 82

3.1.c. Din practica metodicii de cercetare a aspectelor semanticii decorului în culturile preistorice și artele tradiționale țărănești... 88

3.2. Cosmogonia, cosmologia, cultele fertilității și destinului în simbolurile geometrice și geometrizzate..... 93

3.2.a. Ideogramele solare 94

3.2.b. Motivul geometrice complexe ale fecundității și fertilității pământului. Nunta cosmică și roțile focului 106

3.2.c. Variantele complexe ale imaginii simbolice a Universului 111

3.2.d. Simbolurile astrale ale timpului și spațiului imaginar 114

3.3. Motivul simbolice ale apelor fecunditive și fertile, cerești și htonice125

3.3.a. Motivul zigzagomorfe126

3.3.b. Motivul oblice și scărate ale fecundității și fertilității..... 136

3.4. Motivul fitomorfe simbolice, stilizate și realiste.....143

3.4.a. Pomul cosmic, pomul vieții și derivatele lor. Vegetația simbolică.....143

3.4.b. Imaginile simbolice ale rădăcinilor cerealelor și ale altor plante comestibile.....150

3.4.c. Ofrandele: turtele dulci, prescurițele și prăjiturile 154

3.4.d. Imagini stilizate ale florilor și vegetației simbolice 156

3.5. Imaginile antropomorfe..... 158

3.6. Imaginile zoomorfe164

3.7. Motivul avimorfe și insectele169

Insectele 171

3.8. Imaginile de obiecte simbolice și reale..... 173

3.9. Formele neornamentale ale decorului 174

3.9.a. Operarea cu modulele desenului ornamental și strajele deschise 174

3.9.b. Elementele corupte și catharsisul 176

3.10. Motivul cu semantică neidentificată ori prezumtivă..... 179

Încheiere la partea a III-a183

PARTEA A IV-A

Particularitățile artistice ale decorului covoarelor vechi

românești basarabene	187
4.1.a. Principiile și structurile compoziționale în repartizarea decorului	187
Structurile compoziționale statice	189
Structurile compoziționale relativ dinamice și dinamice	191
Ancadramentele covoarelor basarabene	193
4.1.b. Aspectele de proporționare a motivelor	197
4.1.c. Demersul stilistic al imaginii	199
4.2. Particularitățile coloritului covoarelor basarabene	205
4.2.a. Ecologia formării coloritului	205
4.2.b. Fundaturile și valorațiile cromatice în covoarele vechi.....	211
Misterul valorațiilor cromatice și tonale	214
4.2.c. Opțiunile și preferințele în abordarea coloristică a covoarelor basarabene	216

PARTEA A V-A

Formulele și nivelurile de expresivitate ale imaginarului

în decorul covoarelor	225
5.1.a. Morfologia imaginarului	225
5.1.b. Șase niveluri de expresivitate plastică a imaginarului în decorul covoarelor.....	227
5.1.c. Amploarea expresivității imaginare a decorului	233

Despre ineditul, valoarea spirituală și soarta artei covoarelor

românești basarabene (În loc de încheiere)	258

PLANȘA 1a. Izvoare de cercetare și similitudini iconografice	278

PLANȘA 1b. Izvoare de cercetare și similitudini iconografice	279

PLANȘA 1c. Izvoare de cercetare și similitudini iconografice	280

PLANȘA 1d. Izvoare de cercetare și similitudini iconografice	281

PLANȘA 1e. Izvoare de cercetare și similitudini iconografice	282

PLANȘA 1f. Izvoare de cercetare și similitudini iconografice	283

PLANȘA 2. Dispozitive și tehnici de țesut	284

PLANȘA 3. Clasificarea tipologică a covoarelor vechi basarabene conform denumirilor utilizate, locului utilizării, tehnicilor de confecționare și raporturilor dimensionale	285

PLANȘA 4. Morfologia și evoluția tipurilor de covoare vechi românești basarabene	286
PLANȘA 5. Evoluția cromaticii covoarelor vechi românești basarabene (sfârșitul sec. XVII – începutul sec. XX)	288
ANEXA 1. Respondenți	289
ANEXA 2. Indicele tipurilor (și subtipurilor) de covoare	289
ANEXA 3. Indicele motivelor decorului covoarelor basarabene	290
ANEXA 4. Denumiri populare ale culorilor și echivalentele lor	292
ANEXA 5. Localități și culturi cu referințe istorice la obiect	293
ANEXA 6. Termeni (rari) de specialitate	295
ANEXA 7. Personaje și divinități mitice întâlnite în textul lucrării	299
Lista ilustrațiilor	301
Bibliografie selectivă	309
ARTA COVOARELOR VECHI ROMÂNEȘTI BASARABENE	
Magia mesajului simbolic. Rezumat	312
THE ART OF OLD BESSARABIAN ROMANIAN RUGS	
The Magic of symbolical message. Summary	316
DIE KUNST DER ALTEN RUMÄNISCH-BESSARABISCHEN TEPPICHE	
Die Magie der symbolischen Botschaft. Zusammenfassung	320
ИСКУССТВО СТАРЫХ РУМЫНСКИХ КОВРОВ БЕССАРАБИИ	
Магия символической значимости. Резюме	325

Problematika lucrării

1.1. Spațiu de cercetare, surse materiale și cadru cronologic

Sub aspect etnocultural, covoarele vechi basarabene fac parte necondiționat din marea familie a covoarelor tradiționale țărănești din spațiul național și cultural românesc¹. De aceea, cunoașterea lor complexă ca fenomen este absolut imposibilă, în primul rând fără folosirea resurselor istorice și etnoculturale general românești. În această lucrare sunt pentru prima oară supuse analizei cu precădere covoarele depistate și fotografiate de către autor între anii 1985 și 1990 pe terenul istoric românesc al Basarabiei, spațiu geografic cuprins între fluviile Nistru și Prut, limitat la nord de satele românești din regiunea Cernăuți (IL. 1), iar la sud, de localitățile rurale populate de români din fostele județe Cetatea Albă (Akkerman) și Ismail (numite împreună și Bugeac) (IL. 2). La 1940, această parte a Basarabiei împreună cu regiunea Cernăuți au fost date Ucrainei de către guvernul sovietic de la Moscova și acum fac parte din sud-vestul regiunii Odesa, partea ei dintre Nistru, Dunăre și Marea Neagră. Localitățile acestor regiuni au fost supuse unei cercetări deosebite de către autor, deoarece, în contextul dat, practic, au rămas necercetate până acum. Rezultatul a întrecut orice așteptări, fiind confirmat de o mulțime de covoare formidabile descoperite în această parte a Basarabiei, printre care și adevărate capodopere de artizanat istoric țărănesc.

Pe lângă materialul indicat, au fost cercetate un șir de covoare basarabene de interes științific excepțional din fondurile unor muzee importante, ale căror mostre nu au fost anterior studiate ori au fost cercetate superficial. Aici este vorba despre covoarele din colecția Muzeului de Istorie și Etnografie din Cernăuți și ale mai multor muzee din diferite raioane ale Republicii Moldova (IL. 4). Pentru prima oară sunt supuse unei analize scrupu-

¹ Deoarece în literatura de specialitate tot mai des se întâlnesc numeroase confuzii de ordin noțional privind obiectul dat, e necesar să precizăm din capul locului că în această lucrare pentru **covor** sunt calificate mostrele de artizanat țărănesc executate exclusiv din fire de lână colorată (sau culoare naturală), în care **ornamentul este ales doar manual** la cele două scule tradiționale de țesut, care sunt stativele și războiul vertical (rama).

IL. 1. Lăicer îngust (pentru bănci) cu motivele scaunului și vârstei. Mihoreni (Petrașivka), regiunea Cernăuți. Sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX

IL. 2. Bucată de păretar cu motivul stelelor în casete octogonale. Dumitrești (Dmătrivka), Bugeac. Mijlocul sec. XVIII

loase mai multe mostre de valoare, aflate în colecția Compartimentului de artă medievală și decorativă al Muzeului Național de Arte Plastice din Chișinău² (IL. 5), precum și cele ale Muzeului Popoarelor din fosta URSS din Sankt Petersburg și ale fostului Muzeu Etnografic din R. Moldova³ (IL. 6).

În baza publicațiilor unor cercetători români^{4, 5, 6}, ca material comparativ, în studiul de față au fost folosite mai multe exemplare de covoare de interes deosebit din Moldova din partea dreaptă a Prutului (IL. 7). Important este și faptul că peste 60% din materialul cercetat îl constituie mostre de o importanță științifică și valoare artistică inestimabilă, acestea fiind încă păstrate pe la mijlocul și sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut prin gospodăriile oamenilor din satele basarabene (IL. 8 ș.a.). În această lucrare majoritatea țesăturilor sunt analizate și se publică pentru prima oară. Spre deosebire de autorii precedentelor studii, care se aflau mereu în căutarea unor „mostre frumoase”, în studiul de față până și cele mai neînsemnate la prima vedere bucăți și resturi de covoare (chiar dacă acestea prezentau doar porțiuni și erau găurite) au fost supuse fixării, fotografierii, catalogării și unei cercetări minuțioase în cazul în care ar putea avea valoare ca obiect de artă și de cunoaștere.

² Mai târziu, covoarele vechi din această secție au fost transferate la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău. Vezi: V. BUZILĂ, *op. cit.*, comentarii la ilustrațiile respective.

³ Astăzi, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău.

⁴ E. PAVEL, *Scoarțe și țesături populare*, Ed. Tehnică, București, 1989.

⁵ A. PAVELIUC, *Arta populară din zona Botoșanilor*, Botoșani, 1976.

⁶ ДЖ. СТОЙКА, *Дом и хозяйство румынского крестьянина*, București, 1984.

IL. 3. Bucată de lăicer lat (pentru paturi) cu motivul *Pomului cosmic primordial*, de tip *brăduț pe vârste*. Sfârșitul sec. XVII. Confectionat în fostul județ Lăpușna de autoarea legendară Anica Capstrâmb, născută la 1670. Depistat în Orhei

IL. 4. Cergă aleasă în tehnică mixtă cu motivul *brăduțului*. Anii '70 ai sec. XIX. Colecția Muzeului de Etnografie din Ungheni

IL. 5. Foaie de scoarță cu motivele zăluței și norului prescurtat pe chenar. Sfârșitul sec. XVII – începutul sec. XVIII. Colecția MNAP din RM

IL. 6. Fragment de cergă cu motivul brăduțului și una dintre variantele *Universului*. Mijlocul sec. XIX. Colecția MNEIN din RM

Adeseori, tocmai astfel de „rupturi”, pe care gospodarii se rușinau să le arate, se dovedeau a fi „fosilele” unor mostre arhaice, extrem de valoroase la alcătuirea tabloului integral al registrului ornamental, ba, în unele cazuri, și la descifrările conținutului semantic al unor motive importante (IL. 3, 9, 35)⁷.

Chiar la primii pași de investigare a sistemului ornamental al covoarelor basarabene a devenit cert faptul că, în virtutea specificului decorului acestora, cercetarea lui necesită a se efectua paralel și sincronizat pe mai multe paliere științifice și spațial-temporale, prin prisma aplicării datelor mai multor discipline limitrofe care, la o primă vedere, s-ar părea să fie destul de îndepărtate una de alta. Cercetările efectuate prin această metodă au arătat că arta populară inedită, indiferent de gen, se menține pe aceeași bază conceptual-filozofică, reminiscentele originii căreia le găsim reflectate, mai întâi de toate, în monumentele de arheologie, iar în ceea ce privește conținutul – în mitologia populară, la rândul ei tangențială cu cea clasică și folclorul. Prima dintre disciplinele indicate lărgeste uimitor de mult spațialitatea originii (cu adevărat, intercontinentale) și vechimea (cu adevărat, multimilenară) a fenomenului cercetat, iar a doua, suprapusă primei, îi scoate în vileag vigoarea profunzimii umaniste și filozofice.

⁷ Începând cu albumele lui V. ARBUZOV și G. REMMER și până în prezent, ca obiect de *colecționare* și de *preferință* în cercetare, conform concepției autorilor, se selectau covoarele mai *bune* și *mai arătoase* ca decor – lucru care, într-un fel, a împiedicat cunoașterea obiectivă a valorii covoarelor basarabene, deoarece foarte multe dintre aceste *lucrări arătoase* și cu trăsături de lux din anii '70 ai sec. XIX încoace au fost țesute prin ateliere și nu de puține ori după crochiurile unor profesioniști.

IL. 7. Scoară cu imaginea ritualului *ultimului snop*. Sfârșitul sec. XIX. Colecția MEB, România (După G. Stoica)

IL. 8. Cergă cu motivul *Pomului cosmic reflectat de tip brăduș*. A doua jumătate a sec. XIX. Colecție particulară, Ștefan-Vodă

Deși cele mai vechi mostre de covoare basarabene, depistate pe teren și în colecțiile muzeale, datează de pe la sfârșitul sec. XVII – începutul sec. XVIII, cu toate că cele mai vechi izvoare vizuale se referă la începutul sec. XV și sec. XVI (PL. 1 a, il. 1, 2), studierea „repertoriului” iconografic al acestora, trecut prin analiza resurselor arheologice și mitofolclorice, inevitabil, ne îndreaptă spre acele timpuri când încă nu existau decât demiurgii Universului și Haosul (orcanul) apelor primordiale, din a căror interacțiune s-a stabilit Ordinea cosmică în care existăm (PL. 1 a, il. 8-10; IL. 8). Când au avut loc aceste evenimente cosmogonice și cosmologice de proporții inimaginabile, reflectate în mitologiile și credințele celor mai vechi culturi și civilizații umane, dar și în mitologia română⁸, încă nu se știe. Însă, societățile umane străvechi, care au populat în preistorie arcul carpato-dunărean – matca etnosului românesc – nu ne-au lăsat fără mărturia că un asemenea eveniment „a avut loc” cândva. N-ar fi rău să se știe că cele mai vechi „tablouri” ale spațiilor infinite ale Universului și ale construcției „arhitecturale” a acestuia, cel puțin din Europa, au fost pictate pe vasele culturii neolitice Cucuteni-Tripolie (PL. 1 a, il. 9, 10), cultură apărută și manifestată în spațiul carpato-dunărean prin milenii V-II î.e.n. și răspândită treptat până într-o bună parte a Ucrainei apusene și în Slovacia de azi. Cercetările efectuate de câteva generații de arheologi din România și din fosta URSS arată că cele mai vechi focare ale acestei culturi (nevalorificate încă pe deplin ca importanță pentru istoria civilizației europene) au apărut la gurile Dunării (faza Hamangia), pe versantul sud-estic al Carpaților și pe întregul spațiu al viitorului Principat Moldova, deci și al Basarabiei⁹ (PL. 1 b, il. 1). Ca vârstă, această cultură nu numai că ar corespunde, ci, într-un fel, chiar le și depășește pe cele străvechi orientale, iar legăturile dintre civilizațiile acelor timpuri se poate întâmpla să fi fost mult mai intense, mai extinse și mai intercalate decât ni le închipuim noi astăzi, căci pe atunci „istoria” se calcula încă „în milenii”, iar spațiile lor erau fără frontierele rigide de astăzi. Dorim noi sau nu, dar aceste miraculoase scene de pe vasele de Cucuteni-Tripolie constituie o vie mărturie a genezei celor mai vechi mituri cunoscute până în prezent pe continentul european. O cercetare mai atentă asupra acestor „tablouri mitologice” arată că ele reprezintă, de fapt, cele mai vechi *concepțe filozofice* despre crearea Universului și interacțiunea forțelor vitale, adeseori antagonice dar și complementare ale acestuia. Oricât ar părea de paradoxal, multe dintre picturile de pe vasele cucuteni-tripoliene ar putea, literalmente, constitui niște veritabile ilustrații vizuale, preistorice, la studiul lui R. VULCĂNESCU, *Mitologia română* (PL. 1 a, il. 8, 9). Și nu numai atât. Precum urmează a ne convinge pe parcursul acestei lucrări,

⁸ R. VULCĂNESCU, *Mitologie română*, p. 238-247.

⁹ A se vedea: *Энеолит СССР*. Наука, М., 1982, p. 165-320. Planșa pe pag. 179.

IL. 9. Rest de scoarță cu motivele rădăcinii vieții, bobocilor și penei. Mijlocul sec. XIX. Privat, Bălăurești, Nisporeni

IL. 10. Roata focului și floarea busuiocului pe un război de la sfârșitul sec. XIX. Făurești

va trebui să descoperim multe și adevărate „paralelisme” între fondul ornamental-icografic și ideologic aproape al unei treimi dintre motivele covoarelor basarabene și subiectele decorative și mitologice ale celebrei ceramici Cucuteni-Tripolie, pe care le acoperă aceeași infrastructură conceptual-ideologică.

Și dacă revenim la retrospectiva istoriei, nu putem trece cu vederea nici faptul perpetuării mai multor elemente ale culturii neo- și eneolitice carpato-dunărene (mai ales substratul ei cosmogonic și agrar) în

IL. 11. Bucată de păretar cu motivele rădăcinii vieții și șuvoiului. Mijlocul sec. XIX. Privat, Ștefan-Vodă

multe dintre artefactele culturii din epoca bronzului și a fierului timpuriu din sud-estul Europei, culturi care ne trimit direct în faza „începuturilor” etnosului românesc, prin traci și geto-daci^{10, 11}. Persistența mai multor elemente comune ale faimosului decor de pe vasele și statuetele cucuteniene (care aveau, după cum se știe, o pronunțată semnificație conceptual-religioasă) poate fi observată și pe unele vestigii ale Hallstattului tracic¹². Conform datelor arheologice, dar și mărturiilor unor autori antici, „aventura” pulsațiilor civilizației tracice, pentru timpurile ei, este de proporții uluitoare. Intrând în contacte strânse și condiții de conviețuire cu celții din zona Alpilor estici și a Câmpiei Est-Panonice, daco-tracii își extind contactele și sfera de influență până în Asia Mică (în special, Anatolia și Troia), până la centrele civilizațiilor străvechi din Asia Mijlocie^{13, 14}. Faptul că majoritatea imaginilor din acele timpuri erau purtătoare de mesaje religioase și *filozofice* (în sensul de atunci al cuvântului) nu numai că nu exclude, ci, printr-un șir de date iconografice, chiar confirmă perpetuarea unora dintre aceste „concepții” în mediul sacerdotal al geto-dacilor. Referința se face, în special, la concepțiile despre Univers și relațiile cosmohtonice (simbolurile și ideogramele solare, ale „pomului cosmic de tip brăduț”, la diferitele tipuri de svastici și meandre, capete de tauri etc.) încă din neolitic, nemijlocit legate de trecerea de la păstoritul alpin la agricultura incipientă pe continentul european. O dovadă certă o constituie perpetuarea cultului Marii Zeițe a Pământului, care a fost demonstrată cu lux de competență de către arheologul și etnologul rus V. A. GORODȚOV în studiul său cu privire la elementele dacice din creația plastică populară rusă¹⁵. S-a dovedit că, în iconografia covoarelor basarabene, fondul acestor elemente conceptual-filozofice și imagineare este prezent aproape perpetuu și într-o bogată diversitate de variante.

După acest excurs în spațiu și timp, apare întrebarea: pe cât de mult se referă această incursiune la obiectul cercetării noastre și pe cât ar fi de utilă cunoașterea acestor lucruri, căci sursele materiale cercetate, la drept vorbind, nu datează, după cum s-a spus, decât cu

¹⁰ A se vedea: V. DUMITRESCU, *Arta preistorică în România*, Ed. Meridiane, București, 1974, Partea a II-a, p. 72-453.

¹¹ *Dicționar de istorie veche a României* (În continuare – DIVR), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 103 ș.a.

¹² A se vedea: A. NICIC, *Interferențe cultural-cronologice în nord-vestul Pontului Euxin*, Chișinău, 2008, figurile 14(5), 92, 129, 130; tabelele 7, 8 ș.a.

¹³ A se vedea: M. ТАСЕВА-НИТОВА, *Древняя Фракия и Юго-Восток Европы*, София-пресс, 1976.

¹⁴ Ultimele săpături arheologice efectuate de un mare grup de arheologi europeni la Troia au scos la iveală unul dintre cele mai vechi straturi culturale, în care *elementul tracic* cantitativ aproape echivalează cu cel local, iar decorul vaselor de ceramică tracică din aceste săpături mai conține asemenea trăsături specifice, comune celor din ceramica de Cucuteni ca: divizarea decorului perimetral pe registre orizontale, persistența simbolurilor tipice ale *apelor fertile cerești* în forma liniilor oblice și în formă de zigzag pronunțat, motive tipice spiralomorfe ș.a.

¹⁵ В. ГОРОДЦОВ, *Дачо-сарматские религиозные элементы в русском народном творчестве*. În: *Труды исторического музея*. Вып. I. М., 1926, p. 7-36. Pe baza analizei comparate a mai multor imagini ale Marii Zeițe-Mame a Pământului, prezentată pe câteva palete dacice din plumb, cu cele din rarele mostre de broderie populară din sec. XIX din nordul Rusiei, V. GORODȚOV demonstrează preluarea modelului dat de către slavii de răsărit din *țiparul* dacic. Dacă dăm crezare istoriei că slavii de răsărit apar în arcul carpato-dunărean prin sec. VI-VII e.n., ne dăm seama despre forța de supraviețuire a credințelor neolitice, pe unele dintre ele se vede că slavii le-au preluat de la dacii perioadei postromane. Avem deci, în cazul dat, un exemplu care dovedește exact contrariul insistențelor cu privire la *influențele slave* asupra covoarelor basarabene, în a căror iconografie imaginea acestei divinități (și a altor culte străvechi) este mult mai frecventă decât în celebrele broderii din nordul Rusiei.

sfârșitul sec. XVII – începutul sec. XX? E posibil ca o asemenea întrebare să nu fie pusă decât de un cerc restrâns de specialiști, care sunt la curent cu ceea ce înseamnă arta tradițională țărănească. Or, asemenea scoarței terestre, care prin sedimentele arheologice depuse a conservat în sine zeci de substraturi culturale cu amprentele spirituale ale celor mai îndepărtate și diverse epoci, în arta tradițională s-a petrecut cam același lucru. Doar că, în cazul artei populare, aceste „sedimente” s-au „stratificat” în formă de semne și ideograme, multe dintre care, pe parcurs, au evoluat în motive simbolice complexe, perpetuate în memoria civilizației umane în timpuri și în spații greu de imaginat. De aceea, pentru a cunoaște esența, rostul social și spiritual al artei covoarelor basarabene, este pur și simplu necesară „răscolirea” întocmai a acestor „sedimente” epocale și sesizarea tangențelor acestora cu cele care persistă în decorul lor. Fac această remarcă nu numai pentru ca cititorul a priori să cunoască necesitatea și inevitabilitatea „subsolurilor” destul de numeroase ale acestui studiu (în special, a celorla din partea a III-a), dar și pentru a-l îndemna din capul locului să înțeleagă cât de corectă a fost intuiția lui L. BLAGA când a formulat minunata sa idee metaforică ce spune că „veșnicia s-a născut la sat”. Dacă raportăm această metaforă la obiectul cercetat, inevitabil ne vom pomeni în fața impresionantei realități care ne dovedește că această veșnicie, parafrazându-l pe BLAGA, s-a și păstrat la țară.

1.2. Aspecte de datare a covoarelor vechi

Datarea majorității mostrelor cercetate, care se află în colecțiile muzeale sau au fost preluate din izvoarele literare, a fost în general acceptată și în acest stadiu. Dar nu fără excepții, mai ales atunci când datarea indicată a piesei cercetate contravine evident sistemului logic aplicat în studiul de față și predictibilității materialului luat în ansamblu. De fapt, nu este nimic mai anevoios decât să datezi țesuturi vechi în condițiile de pe teren, conform datelor comunicate de posesorii acestora, deși, în cazuri aparte, ele pot fi folosite pentru precizarea anumitor detalii. Oricum, mostrele de o vechime mai mare de 100 de ani au șansa de a fi datate de către respondenți destul de aproximativ. Doar ținând seama de rezultatele analizelor de ansamblu ale datelor iconografice, stilistice, coloristice, de tehnică a pregătirii aței de țesut, și mai puțin, de cele dimensionale, prin confruntarea critică și comparată de ansamblu a acestor însemne, putem ajunge la o datare mai mult ori mai puțin precisă a mostrelor.

Firește, la datarea covoarelor mai vechi, foarte utile pot fi și documentele de arhivă, care atestă cu precizie, spre exemplu, timpul pătrunderii și aplicării (de la început cu multă precauție) de către meșterii locali a coloranților chimici în regiune¹⁶, precum și confruntarea vizuală a morfologiei așa-numitelor „straje” deschise (inscripții, monograme), care se aplicau în covoarele basarabene destul de des, începând cu anii '20 ai sec. XIX¹⁷. Confruntarea aspectelor schimbătoare ale „stilului” și morfologiei *strajelor*, care au evoluat în timp împreună cu sistemul ornamental, a arătat schimbarea lor ritmică cam la un interval de 15-20 de ani. Aproximativ la același interval de timp, covoarele basarabene din sec. XIX treceau în mod diferențiat și prin anumite modificări observabile de ordin iconografic, stilistic și coloristic.

¹⁶ A se vedea p. 208-209 ale studiului de față.

¹⁷ Г. МАРДАРЬ, *О стражах в молдавском народном ковре и их использование в его атрибутировании*. În: НИИ Информкультура, сер. *Изобразительное искусство*, nr. 7, М., 1986.

IL. 12. Bucată de păretar cu motivul *costișatului*. Mijlocul sec. XVIII. Vărzărești, Nisporeni

Schimbările menționate se manifestă mult mai lent în covoarele din sec. XVIII. Aceste mostre se disting în primul rând prin dominarea în iconografia lor ornamentală a motivelor pur simbolice și geometrice, prin așa mai rafinat prelucrată și deci linia desenului ornamental ceva mai precisă. Sunt destul de evidente și trăsăturile legate în special de calitățile coloritului – gama de culori mai restrânsă –, în schimb, nuanțările tonale ale acestora evident mai extinse. În covoarele mai timpurii din sec. al XVIII-lea se foloseau mult mai pe larg ațele din culoarea naturală a lânii, o tradiție parțial preluată și în prima jumătate a sec. XIX. Acest lucru se observă în egală măsură în „colorarea” motivelor și a unor porțiuni de fundal. Se practica aplicarea abundentă a două nuanțe de alb (mai gălbui sau puțin albăstriu, în funcție de rasa oilor), câteva nuanțe de gri, brunul „mai închis” și „mai deschis” și negrul ceva mai cald sau mai rece.

În încercarea de a atesta vechimea covoarelor nu trebuie ignorată practica datării obiectelor din domeniul arheologiei prin metoda de „stratificare culturală” a pieselor, care reflectă diferite perioade culturale. Astfel, stabilind o datare mai precisă a uneia ori a câtorva mostre de covor, conform analogiilor iconografice, stilistice și coloristice, putem plasa în timp și alte mostre cu trăsături identice, executate cu aproximativ 15-20 de ani mai înainte sau mai târziu. Or, având, spre exemplu, la dispoziție câteva mostre de scoarță de la începutul sec. XVIII, ne putem crea deja o imagine chiar și despre cum ar fi putut să arate scoarțele care ne lipsesc, cel puțin, de la sfârșitul sec. XVII. Se va ține cont și de faptul că, în sec. XVIII, schimbările iconografice și stilistice se petreceau într-un ritm mai lent în comparație cu secolul următor – cam o dată la 30-40 de ani. Și asta nu numai pentru că înainte s-a „ținut” mai mult la oarecare „canoane” și „mode”, ci din cauza condițiilor mai stabile ale ambianței casnice din perioada respectivă¹⁸. Registrul restrâns de culori, concizia interpretării iconografice limitate, de obi-

¹⁸ Detalii despre specificul locuinței țărănești din sec. XVIII – XIX a se vedea la: E. PAVEL, *Scoarțe și țesături populare*, Ed. Tehnică, București, 1989, p. 37. De menționat aici încă un factor destul de important: deficitul și scumpetea sticlei, greu accesibile mediului rural din sec. XVII și prima jumătate a sec. XVIII, care condiționa mărirea foarte modestă a ferestrelor acoperite destul de des, în perioada respectivă, cu bășici uscate și special prelucrate de la diferite animale casnice. Din această cauză luminozitatea încăperilor era destul de scăzută, iar pentru majoritatea covoarelor din acea perioadă se dădea preferință culorilor mai deschise și mai potolite.

cei, între unu și trei motive pe suprafața aceluiași covor, și folosirea pe larg a culorilor indicate mai sus a lânii naturale, sunt proprii covoarelor mai vechi. La datarea mostrelor s-au luat în considerație și așa-zisele „valuri” (momente de suprapunere) ale tendințelor mai noi, dar și unele încercări evidente chiar de a repeta ori a improviza anumite motive ori compoziții integrale mai vechi – așa-numitele impulsuri arbitrare de retrospecție ale tradiției, care se referă mai ales la covoarele din primele decenii ale sec. XX. Pornind de la respectarea acestui ansamblu de condiții, este posibilă o datare mai mult ori mai puțin precisă (cu diferența de aproximativ 15-20 de ani) a unor mostre vechi.

1.3. Specificul metodologic în cercetarea contemporană a covoarelor vechi basarabene

După cum se știe, rezultatele unui studiu în mare măsură depind nu numai de baza lui materială și infrastructura ideologică a acestuia, ci și de metoda cercetării obiectului investigat. În principiu, această problemă a fost oarecum atinsă în punctele expuse mai sus, iar aici ne vom opri doar la niște metode mai specifice, cu speranța că unele dintre acestea vor fi utile și pentru cercetările din alte domenii de profil – de la etnologie, folclor, semantica vizuală până la arheologie, istoria și teoria artelor decorative etc.

În virtutea specificului covoarelor ca artă tradițională țărănească (numită, uneori, și primitivă), trebuie luat în calcul faptul că ea, ca formă de manifestare, diferă radical de arta pură decorativă, în care domină anumite tipuri de ornamente executate, de obicei, din considerente estetice și a căror origine aproape că nu se mai cunoaște sau că, în perspectiva actualității, acestea aparțin unui profesionist. O compoziție simplă decorativă este, de regulă, alcătuită conform legilor frumuseții pe bază de module, în fond, fără a se urmări în ea și alte funcții conceptuale sau ideologice. Spre deosebire de această artă, decorul covoarelor basarabene, în mare măsură, prezintă *imagini* ale unei *mitologii și filozofii primordiale*, care au precedat-o pe cea „clasică” și chiar au constituit baza celei din urmă. Începuturile acestei mitologii s-au cristalizat odată cu conștiința umanității la nivelul elaborării de către aceasta a celor mai vechi „postulate” filozofice cunoscute omenirii cu privire la crearea sau construcția Universului, forțele creative și malefice ale acestuia și locul omului în Univers. Deci este vorba despre o premitologie și o filozofie antropocosmogonică. Conform datelor arheologice, acest fenomen s-a manifestat prin amploarea sa în epoca de trecere dintre mezolitic și neoliticul european, epuizându-se ca idee în diferite zone ale continentului în mod diferit, în perioada dintre Renaștere și începutul epocii moderne (sf. sec. XIX – înc. sec. XX). De aceea, limbajul de expresie al decorului covoarelor basarabene (ca și al altor genuri de artă veche populară) diferă de limbajul simplu ilustrativ al mitologiilor clasice, la baza cărora stă un mit bine conturat și concret, cunoscut întregii societăți, iar expunerea lui rezidă în imagini fantastice sau realist-concrete.

Fiind o artă care ține de folclorul plastic, imaginarul specific artei covorului (și, în genere, folclorului plastic) diferă și de limbajul folclorului liric și cântat, expus, de obicei, în